

LENIN ÉVSZÁZADA – BOLSEVIZMUS, MARXIZMUS ÉS AZ OROSZ HAGYOMÁNY

A hogyan egyszer Leszek Kołakowski mondta, a marxizmus a modern idők legnagyobb filozófiai ábrándja volt. Minden gőgös radikalizmusa dacára a marxizmus csupán egy szociológiai elmélet maradt volna, ha Lenin nem alakítja hatékony politikai fegyverré. Ez az értelme Antonio Gramsci Lenin és Szt. Pál közötti összehasonlításának – Lenin a marxizmus megváltó világnézetét globális politikai gyakorlattá változtatta. A bolsevik forradalom alkalmazott eszkatológikus dialektika volt, és a Harmadik Internacionálé a forradalmi mátrix egyetemességét jelképezte. Lenin perdöntő intézményes találmánya (a bolsevik párt) és vakmerő beavatkozása a világ szocialista mozgalmanak gyakorlatába, lelkesedéssel töltötte el Lukács Györgyöt, aki soha nem adta föl csodálatát a bolsevizmus alapítója iránt. A politika lenini víziójához ragaszkodó Lukács Györgyről Slavoj Žižek írja: „Az ő Leninje az, aki annak kapcsán, hogy az orosz szociáldemokrácia bolsevikokra és mensevikekre szakadt, s a két csoport harcolt, hogy a pártprogram miként határozza meg a párttagságot, azt írta: »Olykor

a munkásosztály mozgalma sorsának alakulása az eljövendő hosszú években a pártprogram egy-két szaván múlik.«¹

Emlékeznünk kell arra, hogy a leninizmus, mint állítólag koherens, homogén, önmagában teljes ideológia, poszt-1924-es építmény volt: voltaképpen Grigorij Zinovjev és Joszif Sztálin erőfeszítése, hogy Lev Trockijt megfosszák hitelétől úgy, hogy valamiféle „leninizmust” eszeljenek ki az eretnekségnek bélyegzett „trockizmussal” szemben. Evvel egy időben a bolsevizmus intellektuális és politikai valóság volt a világforradalmi mozgalmon belül, totális és totalizáló filozófiai, etikai és gyakorlati-politikai irány.² Leninnek köszönhetően egy új politikai stílus jelent meg a 20. században, amelyik elitizmuson, fanatizmuson, a szent ügy iránti tántoríthatatlan elkötelezettségen alapult, oly módon, hogy a vakbuzgó, önjelölt felvilágosult élcsapat a kritikai gondolkodást teljes mértékben a hittel helyettesítette. A leninizmus, eredetileg orosz, majd világtörténelmi kulturális és politikai jelenség, alapköve volt annak a rendszernek, melynek az 1989–91-es forradalmak vetettek véget. Akármit is gondolnánk Lenin utolsó éveiben folytatott antibürokratikus küzdelmeiről vagy arról, hogy elindította az Új Gazdasági Politikát (NEP), összes törekvésének lényege a politikai pluralizmussal ellentétes. A bolsevik „párton belüli demokrácia” lényegében ellensége a szabad vitának, a politikai nézetek és platformok versengésének (ahogy éppen maga Lenin hangsúlyozta, a párt nem egy „vitaklub”). Az 1921-es határozat a „frakciók tiltásáról”, amely közvetlen összefüggésben volt a Kronstadt-felkeléssel³, a bolsevizmus kitarító diktatórikus hajlamára utalt. A baloldali szocialista forradalmárok és mensevikek ül-

1 Lásd: Slavoj Žižek, *Did Somebody Say Totalitarianism?* (London: Verso, 2001), 116.

2 E tekintetben lásd: Bertram Wolfe, „Leninism”, in *Marxism in the Modern World*, ed. Milorad M. Drachkovitch (Stanford: Stanford University Press, 1965), 47-89.

3 1921 márciusában a Kotlin-szigeti Kronstadtban tört ki a bolsevikellenes utolsó nagy felkelés. A matrózok, katonák és civilek felkelését, több ezer áldozat árán, 12 nap alatt a Vörös Hadsereg letörte. A felkelés eredményeként Lenin részint belátta, hogy a gazdaság felügyeletén lazítania kell – ez volt aztán az új gazdasági politika (NEP: Novaja Ekonomicseskaja Polityika) –, részint a pártot szorosabbra fogta. [A ford.]

dözése, nem beszélve egyéb ellenfelekről, igazolják, hogy Lenin és társai számára a „proletariátus diktatúrája” a politikai közönség fölötti abszolút ellenőrzést jelentette. A kulturális különbség iránti tolerancia és a piaci viszonyok időleges elfogadása nem volt hivatott arra, hogy megkérdőjelezze az alapvető hatalmi viszonyt – a párt monopolisztikus uralmát és a bolsevizmussal szembeni minden ideológiai alternatíva elfojtását⁴. E tekintetben nem volt komoly különbség Lenin Politbűrójának tagjai között – Trockijt, Zinovjevet és Nyikolaj Buharint is beleértve. Röviden, ez még nem leninizmus, nem totalitarizmus – legalábbis annak sztálinista verziójában nem.

A 20. század ténylegesen Lenin évszázada volt. Más szóval a posztkommunizmus folyamatos küzdelem azért, hogy úrrá legyünk a „leninizmus maradványai” vagy a „lenini romhalmaz” fölött, amit én a Ken Jowitt által használt megvilágító erejű fogalom kifejtéseként javaslok, s ami a lenini örökség civilizációs alakzata – beleértve a mély érzelmeket, nosztalgiákat, érzületeket, ellenérzéseket, fébiákat, kollektivisták sóvárgást, paternalizmus iránti vonzalmat, sőt korporativizmust⁵.

Ken Jowitt azon kevés politikatudósok egyike, akik pontosan megértették a leninizmus csábítását, ami közvetlenül kötődik ahhoz, ahogy a párt, mély erkölcsi és kulturális válság idején élcsapatként, a karizmatikus, vallásos típusú viszonyítási keretet helyettesíti: „Mind a leninizmus, mind pedig a náciizmus, különbözőképpen, perverz kísérlet a liberális individualizmus rendszerével szemben arra, hogy fönntartson és helyreállítson egy heroikus ethoszt és életet ... a leninizmus meghatározó elve szerint a nem észszerű követendő és a személytelenség karizmatikus. A karizma jellemzően egy szenttel vagy lovaggal azonosítható, valamiféle személyes tulajdonság, s amit Lenin tett, az figyelemre méltó. Éppen azt tette, amiről állí-

totta, hogy teszi: új típusú pártot hozott létre. A pártot karizmatikussá tette. A pártért emberek haltak meg.”⁶

Így Jowitt meghatározása a leninizmusról az ideológiai, érzelmi és szervezeti elemeket egy átfogó, dinamikus alakzatba kapcsolja össze: „A leninizmust leginkább történelmi és szervezeti jelenségnek láthatjuk, ami a karizmatikus személytelenségen alapul; egy olyan stratégián, aminek alapja egy »találékony tévedés«, ami szövetkezetesítéshez/ iparosításhoz vezet; és a vezér, modell, támogató szerepét játszó, uralkodó rezsím által vezetett nemzetközi blokkhoz, amelynek a meghatározása azonos az őt alkotó részek meghatározásával.”⁷

A leninizmus mint politikai és kulturális rezsím vagy mint nemzetközi rendszer minden kétséget kizáróan kimúlt. Másrészt viszont a rendkívül szervezett, messianisztikus, szektaszzerű szervezet lenini/sztálini modellje, ami a pluralizmus elvetésére és a „Másik” demonizálására épül, nem veszítette el vonzerejét – elegendő csak arra gondolnunk, hogy Lenin miként gyalázta a mensevikeket, a szocialista forradalmárokat, a „kulákokat”, a „burzsoá értelmiségieket” stb. Véleménye szerint, még ha pártatlan egyéneknek álcázzák is magukat, helyük a börtönben van.⁸ Ez a kvázi racionális, valójában szinte misztikus azonosulás a párttal (gonosz ellenségek által körülvett, megtámadott várnak felfogva – amiből a mese barikád-összetevője származik) természetesen a bolsevizmus fő pszichológiai vonása volt (akármelyik megtestesülésében), annak előtte, hogy bekövetkezett volna az, amit Robert C. Tucker a radikalizmus elvesztésének nevez (s amit Jowitt „a modern revizionizmus” aquinói kísértésének mondana, ahogy igen pontosan Mao Ce-tung a titóizmust és a hruscsovizmust meghatározta volt). Leninistának lenni azt jelentette, hogy elfogadni a párt jogát a tudományos igazság

4 Lásd: Andrzej Walicki, *Marxism and the Leap into the Kingdom of Freedom* (Stanford: Stanford University Press, 1995), 269-397 (továbbiakban: *Marxism*).

5 Lásd a könyvem: *Fantasies of Salvation: Nationalism, Democracy, and Myth in Post-Communist Europe* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998).

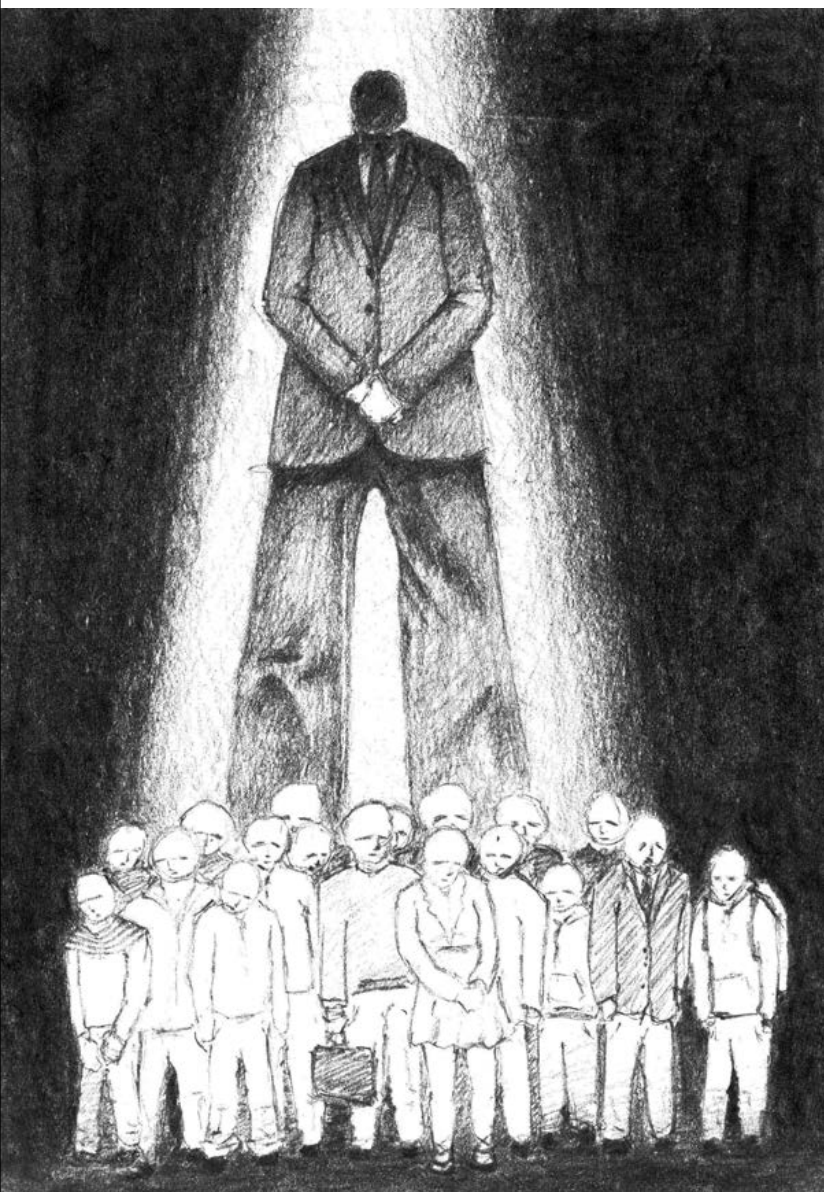
6 Harry Kreisler, „The Individual, Charisma, and the Leninist Extinction”, *A Conversation with Ken Jowitt* (Berkeley: Institute of International Studies, 2000).

7 Ken Jowitt, *New World Disorder: The Leninist Extinction* (Berkeley: University of California Press, 1992), 49.

8 A Leninről és a terrorról szóló idézeteket lásd Kostas Papaioannou remek antológiájában: *Marx et les marxistes* (Paris: Gallimard, 2001), 314.

birtoklására (a „történelmi haladás törvényeinek” megragadására) s ugyanakkor profetikus/jövendőmondó igényét; kételkedni a párt mindentudó mivoltában és mindenhatóságában maga volt a sarkalatos bűn (ahogy Arthur Koestler hőse, a *Sötétség délbenben*, a régi bolsevik Nyikolaj Rubasov is végül belátja). Gondoljunk Lenin 1917. októberi híres kije-

magára.”⁹ Lenin egyik kedvence a régi bolsevik gárda fiatalabb nemzedékéből, Jurij Pjatkov fejezte ki a legdrámaibb formában ezt az azonosulást a párttal: „Igenis, feketének fogom tartani azt, amiről korábban úgy véltem, hogy fehér, mert a párton kívül, a párttal való azonosuláson túl számomra nem létezik élet.”¹⁰ A bolsevik projektnek kezdetektől fogva része volt az ideológiai abszolutizmus, a végső cél szakralizálása, a kritika képességének felfüggesztése és az általános akaratot tökéletesen kifejező pártvonal kultusza. A legnagyobb probléma a leninizmussal az, hogy a moralitás minden bevett kritériumát az osztály nélküli társadalom végcélja elérésének rendeli alá. Osztozott a marxizmussal abban, amiről Steven Lukes mondja, hogy ez „fölszabadító vízió egy olyan világról, ahol nincs szükség többé azokra az alapelvekre, melyek egy embert a másiktól megvédenének”.¹¹ A kommunista elme egyik legjobb leírását Lev Kopelev tanúságtételében találjuk meg, aki mintaként szolgált Rubin személyiségéhez Alekszandr Szolzsenyicin *A pokol első köre* című regényében: „Nemzedékem többi tagjával együtt erősen hittem abban, hogy a cél szentesíti az eszközt. Nagy célunk a kommunizmus egyetemes győzelme volt, és e cél elérése érdekében minden megengedett – hazugság, lopás, emberek százezreinek vagy éppen millióinak megsemmisítése, akik akadályozzák vagy akadályozhatják munkánkat, bárkié, aki utunkba áll. A tétovázás vagy kétely mindezzel kapcsolatban „értelmiségi finnyáskodás” és „ostoba liberalizmus”, ami olyan emberek sajátja, akik „nem látják a fától az erdőt”.¹²

lentésére: „A történelem nem bocsátja meg nekünk, ha elszalasztjuk ezt a lehetőséget.” Ahogy Leszek Kolakowski mondta: „A párt-szellem minden leninista által áhítattal övezett elve a csalhatatlan pártfőtitkár képét ölti

9 Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, vol. 3, *The Breakdown* (Oxford: Oxford University Press, 1978), 90.

10 Pjatkovot idézi Walicki, *Marxism*, 461.

11 Lásd Steven Lukes, „On the Moral Blindness of Communism”, *Human Rights Review* 2, no. 2 (January-March 2001), 120.

12 Uo. 121.

Lukesnek tehát igaza van, amikor a marxizmusnak arra a strukturális-generatív ideológiai és érzelmi alakzatára helyezi a hangsúlyt, amely lehetővé tette az emberiség elleni bűntettek elkövetését: „A kérdéses hiba, ami a heroikus morális vakságot okozta, születési hiba.”¹³ Martin Amis, aki számára „Lenin morális afáziás, morális autista volt”¹⁴, ugyanezt hangsúlyozza. A mágia azonnal elpárolgott, ahogy a felkent vezér megszűnt az abszolút igazság letéteményese lenni. Ezért kulcsfontosságú Hruscsovnek a kirohanása Sztálin ellen a Szovjetunió Kommunista Pártjának 20. kongresszusán 1956. február 25-én és 1961 októberében a 22. kongresszuson (ahogy ezt Mihail Gorbacsov elismerte a Zdeněk Mlynářsal, a prágai tavasz főideológusával folytatott beszélgetésben¹⁵). Ugyanakkor, Jowitt érvelésében, pontosan a karizmatikus személytelenség kínálta az ellenszert abban a kétségbeesett pillanatban, amikor Hruscsov leleplezte Sztálin bűntetteit. Ez valóban alapvetően megkülönböztette a bolsevizmust a nácizmustól: „A nácizmusban a vezér karizmatikus; a program és (véltetőleg) a vezető karizmatikus a leninizmusban.”¹⁶ A leninizmus végső célja a politika felszámolása (elhalása) a pártnak mint az általános akarat kizárólagos, sőt kizáró/megsemmisítő megtestesülésének a győzelme révén.¹⁷ Az egynemű bizonyosság feltételei között a gyarlóság felismerése bármilyen ideológiai fundamentalizmus pusztulásának kezdete. De „hősi” időkben, a hadikommunizmusban és „a szocializmus építéskor” a *párt* és a *vozsd* (vezető) egysége, nem kevésbé, mint a terror, a rendszer túlélésének kulcsa. A homo sovieticus több volt, mint propagandakotyvalék. Jelena Bonner¹⁸ a Bréma városa,

a Heinrich Böll Alapítvány és a Hannah Arendt Egyesület által közösen adományozott Hannah Arendt-díj 2000. évi átvételekor elmondott elfogadó beszédében írja: „Hannah Arendt kulcsfontosságú következtetése az volt, hogy »A terror teljességét a tömegtámogatás szavatolja.« Ez egybecseng Szaharov egy későbbi megjegyzésével: »A jelszó, ami minden házfalra fel volt festve, miszerint a 'A nép s a párt egyek', nem csupán üres szavakat jelentettek.«”¹⁹ Pontosan ez a lényeg: a szovjetizált világ sok millió lakosa a leninista gondolkodás formáit magáévá tette, és kész volt elfogadni jobb életformának a paternalista kollektívizmust, szemben a kockázat vezérelte, szabadságra irányuló tapasztalattal. Nézetem szerint a mai Oroszország politikai kultúrájának fő törésvonala a lenini örökség és az Andrej Szaharov nevéhez, valamint az orosz emberi jogi mozgalmakhoz kapcsolt demokratikus törekvések között van. S hogy újra Jelena Bonnert idézzük: „A szovjet alkotmány preambuluma tervezetében Szaharov azt írta: »Az SZSZKSZ népeinek és kormányának célja a boldog, jelentéssel teljes élet, anyagi és szellemi szabadság, jólét és béke.« De a Szaharov utáni évtizedekben az emberek nem lettek boldogabbak, noha ő minden emberileg telhetőt megtett, hogy olyan útra állítsa az országot, ami a célhoz vezet. S ő maga értékes és boldog életet élt.”²⁰

Politikai doktrínaként (még inkább politikai hitként) a bolsevizmus a radikális jakobiniz-

gatásának idején, anyját a kivégzés után pár nappal letartóztatták, és nyolc évet töltött a gulágon, majd kilenc évet belső száműzetésben. Jelena a második világháborúban nővérként szolgált, kétszer megsebesült, majd gyerekorvos lett. 1970-ben két emberi jogi aktivista pörének tárgyalásán találkozott Andrej Szaharovval, akivel 1972-ben házasodtak össze. Emberi jogi elkötelezettsége 1968-ban gyökerezik, amikor a Varsói Szerződés hadserege lerohanta Csehszlovákiát. 1975-ben, miközben Szaharovot nem engedték külföldre utazni, éppen Olaszországban tartózkodott, így ő vette át férje Nobel-békedíját Oslóban. 1984-ben emberi jogi tevékenysége miatt letartóztatták, és öt évre Gorkijba száműzték. 1986-ban Gorbacsov engedélyezte a házaspárnak, hogy visszatérjen Moszkvába. Férjének 1989. decemberi halála után létrehozta az Andrej Szaharov Alapítványt és archívumot, melynek dokumentumai ma a Harvard Egyetemen találhatóak. 2010-ben elsőként írta alá a „Putyinnek mennie kell” című kiáltványt. 2011-ben Bostonban halt meg. [A ford.]

19 Elena Bonner, „The Remains of Totalitarianism”, *New York Review of Books*, March 8, 2001, 4.

20 Uo. 5.

13 Uo. 123.

14 Lásd: Martin Amis, *Koba the Dread: Laughter and the Twenty Million* (New York: Hyperion, 2002), 90.

15 Mikhail Gorbachev and Zdeněk Mlynář, *Conversations with Gorbachev on Perestroika, the Prague Spring, and the Crossroads of Socialism* (New York: Columbia University Press, 2002).

16 Jowitt, *New World Disorder*, 10.

17 Lásd: A. J. Polan, *Lenin and the End of Politics* (Berkeley: University of California Press, 1984), 73. A leninizmus és marxizmus eszkatológiájának viszonyáról lásd: Igal Halfin, *From Darkness to Light: Class, Consciousness, and Salvation in Revolutionary Russia* (Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 2000).

18 Jelena Bonner, Andrej Szaharov második felesége, neves polgárjogi aktivista. Örmény apját 1937-ben kivégezték Sztálin nagy tisztó-

mus vagy blanquizmus²¹ (elitizmus, a „proletariátus diktatúrájának” álcázott kisebbségi uralom, a hősiés élcsapat felmagasztalása) szintézise; be nem vallott orosz „nyecsajevizmus”²² (szélsőséges-összeesküvő mentalitás); és a marxizmus autoriter-voluntarista összetevői²³. A bolsevizmus a mindenható forradalmi mozgalomra fekteti a hangsúlyt, és megvetést táplál aziránt, amit Hannah Arendt egykor „a tények apró igazságainak” nevezett – például Lenin és Trockij heves támadása a „renegát” Karl Kautsky ellen, aki merészelte megkérdőjelezni azt, hogy a bolsevizmus minden „formális” szabadságjogot elutasít a „proletariátus diktatúrájának” védelmében, azzal együtt, hogy Lenin Kautskytól vette át a „tudat beoltásának” elméletét.

Vajon mindennek vége volna? Távolról sem – s ez érvényes nemcsak azokra az országokra, ahol egykor leninista pártok uralkodtak, de a nemzetiszocialista Baath pártra és karizmatikus fundamentalista, neototalitárius mozgalmakra, ideértve Oszama bin Laden Al Kaidáját²⁴ is. A lenini (bolsevik) mentális mátrix olyan politikai kultúrában gyökerezik, mely gyanakvó a nyílt párbeszéddel és a demokratikus eljárásokkal szemben, és ellensége az alulról táplált fejlődésnek. A leninizmus nem pusztán egy ideológia, hanem előírások és technikák gyűjteménye, ami arra hivatott, hogy a burzsoá liberalizmus és a demokratikus szocializmus elleni forradalmi globális aktivizmust és harciasságot ösztönözze. A liberális individualizmus ellen intézett két támadás között éppen ez a hasonlóság, de a fő különbségük is

21 Louis Auguste Blanqui (1805–1881) francia szocialista forradalmár. A marxizmussal szemben azt vallotta, hogy a szocialista forradalmat egy szűk csoport diktatúrájával kell elindítani.

22 Szergej Gennagyijevics Nyecsajev (1847–1882), az orosz nihilizmus első képviselője. Programja egy ügyet ismer, a forradalmat minden, a terrorizmus árán is. Nézeteit a „Forradalmár katechizmusá”-ban fejtette ki. Egy gyilkosság miatt Oroszországból menekülnie kellett. 1872-ben (25 évesen) a svájci hatóságok kiadták Oroszországnak, ahol börtönbe vetették, és ott is halt meg. Alapul szolgált Dosztojevszkij *Az ördögösök* c. regényében Pjotr Verhovszkij (zseniális) személyének megformálásához. [A ford.]

23 Lásd: Alain Besançon, *The Rise of the Gulag: The Intellectual Origins of Leninism* (New York: Continuum, 1981); és J. L. Talmon, *Myth of the Nation and Vision of the Revolution: Ideological Polarizations in the Twentieth Century* (New Brunswick, NJ: Transaction, 1991).

24 Lásd Paul Berman, *Terror and Liberalism* (New York: Norton, 2003).

ez: a fasizmus a romantikus irracionálizmus patológiája, míg a bolsevizmus a felvilágosodás által ihletett hiperracionálizmus patológiája.²⁵ Félreértés ne essék: mint a 19. századi burzsoáellenes, gyakran antimodern sérelmi ideológiák leszármazottjának, a fasizmusnak nem volt szüksége a bolsevizmusra, hogy megszülessen és kiérlelődjön (ahogyan a Joseph de Maistre-ről és a fasizmus eredetéről szóló lenyűgöző esszéjében Isaiah Berlin kimutatta volt²⁶). A faji kultusz, az áltudományoskodás (szociáldarwinizmus) ötvözése a vér és föld pogány imádatával és a „leketlen aritmetikának”, azaz a liberális értékeknek a sértett elutasítása megelőzte a leninizmust. Másfelől nehéz tagadni, hogy a felvilágosodás univerzalisztikus hagyománya elleni fasiszta offenzívát katalizálta a bolsevizmus diadala és a vörös terror kiterjedése, hatásfoka, az első világháború megrázó következményei és az a széleskörűen elterjedt érzés, hogy a „tegnap világa” (Stefan Zweig) megismételhetetlenül elmúlt. A fasizmus nem kevésbé a megváltás fantazmagóriája, mint a bolsevizmus: mindkettő a kapitalista merkantilizmustól akarta megmenteni az emberiséget, és a totális közösség eljövételét hirdette. Természetesen a Vezér, mint egy Superman, lényegi szerepet játszik az ilyen mozgalmakban. Hogy Paul Berman idézzük: „Lenin volt az eredeti előképe az ilyen Vezérnek – Lenin, aki olyan önbizalommal írt pamfleteket és filozófiai értekezéseket, mint akinek meggyőződése, hogy a világegyetem titkai karnyújtásnyira vannak, aki sajátos új vallást teremtett Karl Marxszal az Isten szerepkörében, Lenin, akit halála után bebalzsamoztak, mint egy fáraót, és tömegek imádták. A Duce nem kevésbé volt Superman. Sztálin egy Kolosszus volt. Hitlerről kikerekedett szemekkel mondta Heidegger: »De nézd a kezeit.«”²⁷

25 Lásd: Pierre Hassner, “Par-delà l’histoire et la mémoire”, in *Stalinisme et nazisme: Histoire et mémoire comparées*, ed. Henry Rousso (Paris: Editions Complexe, 1999), 355-70. Ezeket a témákat megvilágítóan elemzik François Furet, Cornelius Castoriadis, Fehér Ferenc és Claude Lefort írásai.

26 Lásd: Isaiah Berlin, *The Crooked Timber of Humanity: Chapters in the History of Ideas* (New York: Knopf, 1991), 91-174.

27 Berman, *Terror and Liberalism*, 50.

Az önkéntelenséget (*sztikhijnoszty*) a leninisták mindig is végzetüknek tekintették (gondoljunk Lenin polémiájára az osztály és a párt viszonyáról először Rosa Luxemburggal, majd a baloldali szocialistákkal). Ellentétben a *partijnoszty*, a pártvonal korlátlan elfogadása (filozófiát, szociológiát és esztétikát a párt által meghatározott „proletár érdekeknek” kellett alárendelni, ebből származik aztán a „burzsoá” és „proletár” társadalomtudomány kettőssége). Ennek a dogmatizmusnak jelentős része fakad az orosz tekintélyelvű hagyományokból, valamint a nyilvános vita kultúrájának hiányából. Emlékszünk Antonio Gramsci reflexióira az orosz civil társadalom „zselés” állagáról és a mindenható államról? Nem Lenin volt-e az, aki élete vége felé, a hagyományos nyersség, erőszak, kegyetlenség és képmutatás újraéledésétől megrettenve, kárhóztatta azt, aminek a felszámolására vélhetőleg a forradalom irányult?

Mármost, ha az orosz eszméknek és gyakorlatnak a Nyugatra gyakorolt hatásáról beszélünk, mindig ez a probléma: melyik orosz hagyományra hivatkozunk? A dekabristákra²⁸ vagy a cári-autokratikusra? Csaadajev²⁹ vagy Gogol? Turgenyev vagy Dosztojevskij? A liberális humanisták, akik elítélték a pogromokat és a vérvádat, vagy a Fekete Százak³⁰? Vladimir Korolenko³¹ vagy Konsz-

tantyin Pobedonoszcev³²? A bolsevik apokaliptikus forgatókönyv vagy a mensevik szocialista fejlődés? A status quo terrorista elvetése, az értelmiség folyamatos önostorozása és felháborodása vagy a felszabadított közösség ellenzéki víziója? És az ellenzéki kultúrán belül is mindig volt feszültség a liberálisok és a nacionalisták, Andrej Szaharov és Igor Safarevics követői között. Mindezek a kérdések épp annyira zavarba ejtőek, mint száz évvel ezelőtt. Oroszország újra szembe-sül a „Mi a teendő?” és „Ki a bűnös?”³³ örök kérdéseivel. És akár elismerik, akár nem, a viták résztvevői mindannyian érzik Lenin kísértetének jelenlétét. Lenin a 20. század legbefolyásosabb orosz politikai személyisége, és a kelet-európaiak számára Lenin befolyása életviláguk teljes megváltoztatását eredményezte. Könnyedén mondhatnánk, hogy a leninizmus elsüllyedt 1989–91 eseményeiben, de az igazság az, hogy a visszamaradó bolsevizmus továbbra is jelentős összetevője a posztszovjet Oroszország (és Kelet-Közép-Európa) hibrid átmeneti kultúráinak. A Richard Pipes–Martin Malia-polémia tehát nemcsak a modern orosz történelem értelmezése miatt fontos, de a 21. századi baloldali, szocialista politika természetének és jövőjének

28 1825-ben polgári-tiszti forradalom tört ki Oroszországban, a szabadkőművesek által kezdeményezett, a tekintélyelvűség ellen irányuló politikai szervezkedés. A napóleoni háborúk tiszti résztvevői megismerkedtek a német és francia társadalmakkal, a felvilágosodás eszméivel, melyek megvalósulását Oroszországban is szeretnék volna látni. Valószínű, hogy Alekszandr Puskin is tagja volt a szerveződésnek. [A ford.]

29 Pjotr Jakovlevics Csaadajev (1794–1856) nevét a magyarul is megjelent, *Filozófiai levelek egy hölgyhöz* c. írásai tették ismertté. Amikor ezek 1836-ban megjelentek oroszul a *Telescope* magazin hátsóján, a kiadót azonnal száműzték. Fő tétele szerint az orosz történelem zsákutca, ezért újra kell kezdeni, eredeti alapokra kell helyezni. Nyugatosító-szlavofilnak tekinthető. [A ford.]

30 Ultranacionalista, rojalista mozgalom, mely a Romanovok tekintélyuralmát támogatta. Szélsőséges oroszpartí, antiszemita mozgalom, pogromok szervezője a 20. század elején. Borisz Braszol, a Fekete Százak egyik tagja később, emigrációban, Henry Ford barátja lett, aki szerkesztőként alkalmazta a vehemens antiszemita lapjánál megjelent írásk gyűjteményes kötetének összeállításához. A gyűjteményt 1922-ben lefordították német nyelvre, és nagy hatása volt a német antiszemitizmus fejlődésére. Baldur von Schirach, az ifjú náciik vezetője, majd 1946-ban húsz évre elítélt háborús bűnös, azt nyilatkozta, hogy a „Nemzetközi zsidó” hatására lett antiszemita. [A ford.]

31 Vlagyimir Galaktyionovics Korolenko (1853–1921) népi szocialista (narodnyik) író. 1917-ben a bolsevik forradalom kritikusa. Nagy szerepet játszott a tisztaeszlári per idején Oroszországban is lezajlott, az udmurtok elleni vérvádpert fölmentő ítéletének meghozata-

lásban. Erről szóló írásait a méltatlanul elfeledett Téka sorozat publikálta 1969-ben (*A multani vérvád/A Beilis ügy* – Bukarest). Magyarul még olvasható: *A vak muzsik* (először: Európa, Budapest, 1957. Ford. Haiman Hugó).

32 Konsztantyin Pobedonosztyev (1827–1907) III. Sándor cár szürke eminenciása. Írásaiban a keresztény alapokon álló Oroszországról szállt síkra. A politikai és vallásos egység megőrzése a harmonikus társadalom alapja. Ennek az egységnek az ellenségei a liberális és demokrata mozgalmak. Ezért az orosz ember viselkedésének és gondolkodásának szoros felügyelete kívánatos. Kiindulópontja az volt, hogy az ember eredendően bűnös, és a szabadság, autonómia nihilisztikus eszméi tönkreteszik az ifjúságot. Minden demokratikus eszmét elutasított, és azt javasolta, hogy Oroszországnak „meg kell merevednie az időben”. Nem melleleg a cár antiszemita intézkedéseit inspirálta. [A ford.]

33 Ezeket a kérdéseket először a 19. századi forradalmi írók, Alexander Herzen és Nyikolaj Csernysevszkij tették föl, majd Lenin vette át őket, nevezetes pamfletjeiben, és minden történelmi fordulópontra küszöbén, heves viták közepette rendre előkerülnek. A két kérdés szerepel annak a Leon Aron által készített elemzésnek a címében, amelyet az American Enterprise Institute adott ki 2009-ben, és amely a putyini Oroszország gazdasági és politikai csődötmelegéből keresi a kiutat: <http://www.aei.org/wp-content/uploads/2011/10/20090623-RO-Spring-g.pdf>. Letöltve: 2017.11.02. Vlagyimir Putyin viszont, az autonómiák és a világorradalom támogatása okán, Lenint tette felelőssé a Szovjetunió összeomlásáért (amit egyébként a 20. század legnagyobb katasztrófájának tart), s végül soron ez vetette szét a kommunizmust. A hézagos gondolatmenetről szóló beszámolót itt lehet elolvasni: <https://sputniknews.com/russia/201601211033519789-putin-lenin-soviet-union/> Letöltve: 2017.11.02. [A ford.]

szempontjából is: tényleg Oroszország volt az, amelyik tönkretette (lejáratta) a szocializmust, ahogy Pipes és korábban Max Weber állította, vagy inkább a forradalmi szocializmus politikai, valójában metafizikai hübrisze következményeként kényszerített mérhetetlen szenvedést Oroszországra?³⁴ Weber azzal az ellenvetéssel élt Lukács Györggyel szemben, aki Lenin oroszországi hatalomátvételét ünnepelte, hogy hangsúlyozta, a Karl Marx által elképzelt szocializmust nem lehet valódi kapitalizmus, burzsoá, piaci fejlődés hiányában felépíteni: „Jó okkal hangsúlyozta a *Kommunista kiáltvány* a burzsoá kapitalista vállalkozók *forradalmi gazdasági* jellegét. A szakszervezetek, még kevésbé az állam-szocialista alkalmazottak, nem tudják ezt a szerepet helyettük betölteni.”³⁵ Korábban, mint a szovjeturalom későbbi kritikusai, Weber azt a következtetést vonta le, hogy a leninista kísérlet az egész 20. századra megfosztja hitelétől a szocializmust.³⁶ Tehát joggal tekinthet-e Lenin politikai gyakorlatát ösztönzőnek azok, akik új politikai transzcendencia után kutatnak? A radikalizmus feltámadásának biztos jele ez, ahogy Slavoj Žižek utal rá, s aki a lenini 1917-es újraélesztést javasolja, mint ugrást az utópia birodalmába. Újra aktualizálva Leninnek a status quo logikájának magát alávető opportunistussal/konformizmustal szembeni ellenszegülését, a királyi út Žižek számára a radikális praxis restaurálása: „Ez a Lenin az, akitől még mindig van tanulnivalónk. Lenin nagysága abban állt, hogy a katasztrofális helyzetben *nem félt sikert aratni* – ellentétben Rosa Luxemburg és Adorno negatív pátoszával, akik számára a végső hiteles tett a bukás elismerése, ami a helyzet igazságát hozza felszínre. 1917-ben, ahelyett, hogy megvárta volna, míg megérik az idő, Lenin figyelmeztető sztrájkot szervezett; 1920-ban, a polgárháború által amúgy is megtizedelt munkásosztály nélküli

34 Lásd: Martin Malia, *The Soviet Tragedy* (New York: Free Press, 1994); lásd még: Mikhail Heller és Aleksandr Nekrich, *Utopia in Power: The History of the Soviet Union from 1917 to the Present* (New York: Summit Books, 1986); és Richard Pipes, *The Russian Revolution* (New York: Vintage, 1990).

35 Idézi: John Patrick Diggins, *Max Weber: Politics and the Spirit of Tragedy* (New York: Basic Books, 1996). 239.

36 Uo. 230.

munkáspárt vezetőjeként, államot szervezett, teljes mértékben elfogadva azt a paradoxont, hogy a megszervezendő pártnak kell újra-szerveznie – sőt, újra létrehoznia – saját alapját, önnön munkásosztályát.”³⁷

Hasonlítsuk csak össze ezt a Leninről szóló egzaltált víziót a korábbi kommunista ideológus, Alekszandr Jakovlev vádjával, aki szerint Lenin olyan diktatórikus rezsimet alapított, melyben a munkásosztály épp annyira megszenvedte az utópikus társadalmi mérnökség következményeit, ahogy egyéb társadalmi rétegek³⁸. Vajon a leninizmust el lehet-e választani az élcspárt-párt intézményétől, és felfogni úgy, mint a civilizációs összeomlás pillanatában (I. világháború) bekövetkezett konformista baloldali tévelygéssel szembeni morális és intellektuális ellenállást? A leninizmusról szóló vita előtérbe helyezi a radikális fölszabadító gyakorlat lehetőségét és azon szükségletet, hogy miként lehetséges az autonómia területeinek újraépítése az instrumentális racionalizmus ellenében. Égető kérdés marad, hogy ezek az erőfeszítések eleve elnyomó vállalkozásokban végződnek, vagy a leninizmus egy sajátos és egyedülálló kombinációja volt a marxizmusnak és egy fejletlen politikai és gazdasági struktúrának. Ahogy Trockij hangsúlyozta, a „világforradalom” veresége – végül is ez volt az a stratégiai alapállás, amire Lenin egész forradalmi kalandját építette – a sztálinizmus felemelkedését szociológiai és politikai szükségszerűséggé tette. Itt visszaemlékezhetünk Isaac Deutscher elemzésére: „Lenin idejében a bolsevizmus megszokta, hogy az észre hivatkozzon, az önérdekre, az ipari munkások »osztályöntudatának« felvilágosult idealizmusára. Az ész nyelvén beszélt akkor is, amikor a *muzsikokhoz* fordult. De amikor a bolsevizmus már nem támaszkodott a nyugati forradalomra, abban a pillanatban, amikor elveszítette azt az élményét,

37 Lásd: „Introduction: Between The Two Revolutions”, in *Revolution at the Gates: Selected Writings of Lenin from 1917*, ed. Slavoj Žižek (London: Verso, 2002), 6.

38 Alexander N. Yakovlev, *A Century of Violence in Soviet Russia* (New Haven, CT: Yale University Press, 2002); lásd még Yakovlev könyvéről szóló recenziómat: „Apostate Apparatchik”, *Times Literary Supplement*, February 21, 2003, 26.

hogy saját születési környezete fölé emelkedik, amikor ráeszmélt, hogy csak a környezetébe hullhat vissza, ahová beáshatja magát, elkezdett a kezdetleges mágia szintjére süllyedni és az emberekhez a primitív mágia nyelvén beszélni.”³⁹

Hogyan értelmezhető a tény, hogy ellentétben az összes kelet-európai társadalommal, Oroszország az egyetlen, amelyik nem tudja újraéleszteni a kommunizmus előtti hagyományait és pártjait? Hol vannak a szocialista forradalmárok, a kadettek, a mensevikek vagy akár a bolsevikok? A válasz az, hogy bármit mondjunk vagy gondoljunk is a leninizmus végső széteséséről, mégiscsak meg lehetőségen sikeres kísérlet volt a politikai közösség átalakításában a társadalomtudományok bizonyos értelmezése alapján.⁴⁰ Louis Althusser szavaival, a leninizmus nem a praxis új filozófiája, hanem a filozófia új praxisa. A valóságban ez azt jelentette, hogy önjelölt forradalmi pedagógusok egy csoportjának sikerült a lakosság nagy részét rákényszerítenie arra, hogy rögeszméiket a történelem elkerülhetetlen parancsának fogadják el. S ahogy Vaszilij Grosszman *Élet és sors* című regényében szívemarkolóan tárja fel, nem volt alapvető különbség annak módjában, ahogy a szovjet világ lakosa és a náci diktatúra alattvalója az ideológiát és a hatalmat megtapasztalta (ami persze nem jelenti azt, hogy az ideológiák azonosak volnának, csak egyszerűen azt, hogy mindkét rendszer a „morális vakság” alapján működött, ahogy ezt Steven Lukes nevezi).

Tehát nagyon körültekintően kell eljárni, amikor a leninizmus gyászjelentését írjuk. Igen, a szocializmus orosz modelljeként kimerült, de van valami a leninizmusban, ami – nevezetesen az antidemokratikus, kollektivistá pátoasz, ami az egyéni félelmeket, szorongásokat, kétségbeesést és egyedüllét meghaladó, misztikus testületként felfogott párt találmányával kapcsolódik össze – ve-

lünk marad. A posztszovjet Oroszország összes politikai szereplője – pártok, mozgalmak és egyesületek – a lenini hagyatékhoz való viszonyában határozza meg önmagát, és így is kell tennie. E tekintetben, mint szervezeti alapelv és nem világnézet, a leninizmus él, ha nem is túl jól. Ideológiaként természetesen kimúlt, de a demokratikus vita elutasítása és a „szentimentális burzsoá értékekkel” szembeni megvetése nem párologott el. Ez azért lehet így, mert a szervezet kultusza és az egyéni jogok megvetése szerves része az „orosz hagyomány” egyik irányzatának (kétlem, hogy beszélhetnénk egy orosz hagyományról, vagy Hélène Carrère d’Encausse-szal szólva, orosz balsorsról [*malheur russe*] stb.). Az orosz emlékezet sokfajta irányzatot foglal magában, így el kell kerülni minden manicheus osztályozást. Kétségtelen, ahogy Nyikolaj Bergyajev megjegyezte, van valamilyen mélyen orosz a végsőnek, az egyetemesen katartikusnak, a megváltó forradalomnak a szeretetében, ami magyarázza, hogy Lenin és követői (beleértve az olyan kifinomult filozófusokat, mint Lukács György és Ernst Bloch) miért karolták föl a marxista hagyománynak ezt a bizonyos, világfelfordulást előidéző, messianisztikus, abszolutista irányzatát.⁴¹ Ugyanakkor a leninizmust össze kell hasonlítani a marxizmus egyéb változataival, melyek a bolsevik doktrínához hasonlítva legalább annyira, ha nem még inkább érvényesek. Egyáltalán nem magától értetődő, hogy a Gulag népirtó logikáját le lehet vezetni Marx egyetemes tételeiből, miközben egészen világos, hogy a sztálini rendszer megannyi csírája már létezett Lenin Oroszországában. Robert C. Tucker nyomán el kell ismernünk magának a bolsevik hagyománynak a belső különbözőségeit, és el kell kerülnünk a „visszamenőleges meghatározottság” kísértését – Sztálin Leninje tehát csak egy volt a lenini projekt lehetőségei között.

Föl lehet tenni a kérdést: mi volt Lenin egyedülálló, rendkívüli találmánya? Mi a lényege átalakító tevékenységének? Úgy gon-

39 Lásd: Isaac Deutscher, „Marxism and Primitive Magic”, in *The Stalinist legacy: Its Impact on 20th Century World Politics*, ed. Tariq Ali (Harmondsworth, UK: Penguin Books, 1984), 113-14.

40 Lásd: Daniel Chirot, „What Was Communism All About?” (rezenzióesszé: *The Black Book of Communism* c. könyvről), *East European Politics and Societies* 14, no. 3 (Fall, 2000): 665-75.

41 Gorbacsov korábbi főideológusa ír erről az egyébként egyenlően és heves hozzájárulásában: *Du passé nous faisons table rase! Histoire et mémoire du communisme en Europe*, ed. Stéphane Courtois (Paris: Robert Laffont, 2002), 173-210.

dolom, hogy itt inkább Jowitt, semmint Žižek adja meg a helyes választ. A professzionális forradalmárokból álló karizmatikus élcsapat-pártot Lenin több mint száz éve találta föl, 1902-ben, amikor megírta legnagyobb hatású szövegét, a *Mi a teendő?*-t. Lars Lih, minapi munkájában, nem ért egyet a leninizmus „szöveggyűjteményi értelmezésével” (a forradalmi élcsapat eleve elrendelt-pedagógiai szerepével, ez a kommunista párt), és azt hangsúlyozza, hogy a 20. század elején sok, ha nem éppen minden szociáldemokrata meg volt győződve arról, hogy az öntudatot „kívülről” szükséges bevinni az osztályba⁴². Lih szerint más szocialisták Lenin-ellenes kritikájának éle nem a *Mi a teendő?*, hanem az 1902-ben írt „Levél egy elvtárshoz” és különösen az 1904-ben közölt *Egy lépés előre* ellen irányult. Ám ez a „beoltás-megközelítés” (az öntudat kívülről való bevitele, amivel az alvó munkásosztályt föl lehet ébreszteni) nem fő iránya a klasszikus marxizmus lenini átdolgozásának: nem önmagában a nevelési tevékenység, sokkal inkább a nevelést végző az, ami számít ebben a történetben. Ez az „új típusú párt” jelképezte azt, amit Antonio Gramsci „Új Fejedelemnek” nevezett: a politika új alakja, ami a társadalom független életét az ozmózis/fulladás elérésének pontjáig magába szippantja és magába foglalja. A. J. Polan szavaival ez a „politika vége”, a politikai akarat végső diadala. Vlagyimir Majakovszkijnek igaza volt, amikor azt mondta: „Azt mondjuk: Lenin, / és úgy értjük: a Párt, / azt mondjuk: a Párt, / és úgy értjük: Lenin.”⁴³ A pártnak és a vezérnek az azonosítása Lenin idejében kezdődött, és végső kifejeződését Sztálin és Mao idején érte el – a fasiszta kísérletekben a párt vagy éppen az ideológia szerepe kevésbé volt jelentős. A leninista párt halott (meglehetősen ironikus, ahogy a kommunista párt Gennagyij Zjuganov-féle epigonjai az Orosz Föderációban a szlavofil ortodoxiát, idegengyűlöletet, impe-

42 Lásd: Lars T. Lih, “How a Founding Document Was Found, or One Hundred Years of Lenin’s What is To be Done?” Kritika: *Explorations in Russian and Eurasian History* 4, no. 1 (Winter 2003), 5-49.

43 Majakovszkij ezeket a sorokat a „Vlagyimir Iljics Lenin” c. versében írta. Magyarul: Majakovszkij, *Vlagyimir Iljics Lenin*. Ford.: Radó György. Grafika: Raszler Károly (Budapest, Magyar Helikon, 1962).

rializmust és bolsevik nosztalgiát egyesítik egy barokk, nacionalista egyenlőségelvű kollektivista eleyben). Ám a pártnak mint szent intézménynek a kultusza, az erkölcsös, aszketikus, igazságos, az emberiség javának önfeláldozóan és Nyikolaj Csernyisevszkij „Kristálypalotája” itt és most felépítésének elkötelezett egyénekből álló közösség sektáriánus víziója nem halott. Magyarázza a poszt-kommunista átmeneteket, ahol az alulról jövő kezdeményezések még mindig mellékesek, számos esetben a hatalmi központ ugyanúgy összeesküvés módján működik, titkolózó és nem demokratikus, amilyen a Lenin előtti és lenini időkben volt.

Így kell ennek maradnia? Kísérleti válaszon nemleges; végül is a tömb megtört, Isten szekuláris királyságának kommunista álma meghiúsult. Mindazonáltal kihívás marad szembenézni Lenin örökségével, és elismerni, hogy a szovjetizmust nem földönkívüli idegenek kényszerítették rá az ártatlan értelmiségiekre, ellenben az orosz politikai kultúra radikális rétegeiben megtalálta okait, eredetét és legalkalmasabb talaját.⁴⁴

Hogy egyszerűen fogalmazzunk, Lenin 1917-es őszi dacos hatalomátvételének a Harmadik Internacionálén és a marxista világmozgalmon belüli szakadás lett a következménye. „A történelem nem bocsát meg nekünk, ha nem tesszük meg”, újra csak megismerés volt egy feltételezett történelmi szükségszerűségnek.

A 20. század a forradalmak és ellenforradalmak százada, és 1917 októberében a bolsevik hatalomátvétel a globális ideológiai háborúskodás nyitánya volt, melynek lehet, hogy véget vetett a Szovjetunió 1991-es összeomlása (Eric Hobsbawm „a szélsőségek korának” nevezte ezt az időszakot, vagy George Lichtheim szóhasználatában, amit később Ernst Nolte is átvett, ez volt „az európai polgárháború”).

Claude Lefort, a remek francia politikafilozófus, a modern bürokráciáról, a fasiszta és a kommunista totalitarizmusról, a jakobinus

44 Jowitt hozzájárulásain túl lásd még: Robert C. Tucker, *The Soviet Political Mind* (New York: Norton, 1971); és Robert Conquest, *Reflections on a Ravaged Century* (New York: Norton, 2000).

hagyományról, valamint Machiavelli gondolkodásáról⁴⁵ szóló számos megtermékenyítő írás szerzője egy fontos könyvben szándékosan egy vitatható tézist fogalmaz meg. François Furet-vel (*Le passé d'une illusion*⁴⁶) és Martin Maliával (*The Soviet Tragedy*) egyaránt polemizálva, Lefort azt állítja, hogy a bolsevizmus (vagy általánosabban a 20. századi kommunizmus) nem pusztán ideológiai bővület volt (illúzió, kiméra, káprázat)⁴⁷. Az ideológia rendkívül nagy szerepet játszott,

45 Lefort írásainak remek elemzése: Dick Howard, *The Specter of Democracy* (New York: Columbia University Press, 2002), 71-82.

46 Magyarul: *Egy illúzió múltja – Esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*, Európa Könyvkiadó, Budapest 2000. [A ford.]

47 Lásd: Claude Lefort, *La complication: Retour sur le communisme* (Paris: Fayard, 1999).

ahogy ezt Szolzsenyicin, akiről Lefort sokat írt, kimutatta. De az ideológia egymagában, vagy az a eszeveszett akarat, amivel ez az utópikus terv készült, nem magyarázza a kommunizmus jelenségének életképességét és erejét. A francia szociológia szellemében (Émile Durkheim és Marcel Mauss) gyümölcsöző volna a kommunizmust „totális társadalmi ténynek” tekinteni. A totalitárius rendszer nemcsak érzelmi-intellektuális felépítmény, hanem olyan intézményegyüttes, amelyet azok a szenvedélyek ihlettek. Más szóval nem a nyugati forradalmi hagyományban gyökerező eredeti marxizmus, hanem annak lenini mutációja, ami a szovjet tragédiát ma-

Ménes Attila

LEÁNYKÉRŐBEN

Ment egy kis kiszolgált Dacia Duster az isten háta mögötti hepehupás dűlőúton. Hideg volt. Egy erdőn át vezetett az irány. Ennyi hangulatfestésnek bőven elég. Közben arra röpült egy szélkiáltó madár is, és a sötétben susogó rengeteg mélyéről elnyújtott farkasüvöltés volt tapasztalható. Az utasok: hat vagy hét tűzről pattant csajocska egymás hegyén-hátán, ölében örökké fészkelődve, ilyenek is, meg olyanok is.

Az egyik éles kanyar után vad horhos oldalában látszott, hogy a sűrű fenyvesből, egyenest a fák közül előlép egy arasznyi fehér manó, hétrófös szakállú, kopasz, és megállást integet.

A sofőr fékezett és kiszólt:

– Hova lesz a séta, papa? Elvigyük valamedig?

– Feleséget keresek – válaszolta a szerzet –, a konyhómba, aki ellát és felvidít. A nyolc égtáj felé tudom tágítani a tudatomat.

A lányok ezen sikítva elkezdtek nevetni, hánykolódtak és tapsoltak.

– Maguk, úgy látom, eléggé szexisek, nem

akar valamelyikük hozzám jönni? – tudakolta a jelenés. – Van otthon jó anyagom...

– Jaj, de kis vicces perverz a bácsika – visongták a nevetéstől fuldokolva a lányok.

– Nagyon szeretek csókolózni, ma-lackodni – fűzte hozzá tárgyilagosan, kis hallgatás után, szakállát babrálva az úriember.

– Bocsásson meg, tisztelt személy, de most nem érünk rá ilyesmire! Nagyon sie-tünk. Majd holnap a villamoson. Kevés ha-jat fészül a fején, és brutál borszaga van! Mit lehet magával csinálni? – röpködött a szó belülről.

Sűrű pelyhekben hullani kezdett a hó, nyirkos sokszögek, s a lusta északkeleti szél keringője fölkeverte ezt a fehér ürületet.

– Jó, mindegy, nem érdekes, elnézést a za-varásért – válaszolta ő, azzal hanyatt fordulva, az *I want to die* című számot dúdolván megindult egyenest fölfelé, a csodásan pelyhedző ég irányába.

Hasonlíthatatlan nyugalmat érzett a szívében.

gyarázza. Kétségtelenül van tekintélyelvű hajlam a marxi projekt mélyén, de a szélsőségesen központosított, szektás, végletekig militarizált párt, a jól informált „kiválasztottak”, akik a tudás birtokában az egyenlőségről prédikálnak a tömegeknek, közvetlenül kapcsolódnak Leninnek az orosz és európai szociáldemokrácia fejlődésébe való beavatkozásához. Lenin forradalmi újítása a dogma kultusza és az, hogy a pártot a kinyilatkozott igazság egyedül jogosított tolmácsának magasságába emelte (alapvető különbség a jobboldali forradalmi totalitárius mozgalmakkal szemben). Valóban, Lenin a végletekig vitte a „forradalmi elmélet” és „gyakorlat” kiváltságos viszonyát. Utóbbi a vélhetően tévedhetetlen párt alakjában jelenik meg (nyer bizonyítást), amelyik a tudás egésze fölött őrökdi („megismerésbeli tévedhetetlenség”, hogy Giuseppe di Palma kifejezését használjuk), és bármilyen kételyt illetéknéppen határoz meg és ördöggként űz el.

Ellentétben azokkal a szerzőkkel, akik készek elismerni, hogy a marxizmus, sőt a leninizmus némi joggal hivatkozik a liberális demokrácia születéséhez való önnön hozzájárulására, lényeges, hogy felismerjük (Lefort-ral, de Cornelius Castoriadis-szal, jóval korábban Rosa Luxemburggal, Karl Kautskyval, Anton Pannekoekkel és Boris Souvarin-nal együtt), a bolsevizmus lényegileg ellensége a politikai szabadságoknak. Nem a demokratikus projektől való eltérés, hanem annak egyértelmű ellentéte. Lefort Alexis de Tocqueville-t idézi: „Arcátlan abszurditás a demokratikus jelzõt olyan kormánynak adományozni, amelyik megtagadja a politikai szabadságot.” A pártnak, az abszolút szuverén (középkori király) totalizáló és egységsítõ misztikája szekuláris helyettesítõjének a természete határozza meg a demokrácia megsemmisítését a lenini gyakorlaton belül. Más szóval a lenini modell szakít a felvilágosodás hagyományával, politikai és gyakorlatias eszményként ismétli meg a társadalmi tér egyneművé tételét. Így hát nem lehetséges a leninista rezsim demokratizálása, s éppen azért, mert a tan eredeti szándéka a totális uralom megszervezése.

Ez a lenini (vagy kommunista) kérdés lényege: a tömbszerű, egyedüli párt, mely „ostromlott várként” bukkan elő 1903 után (a bolsevikok és mensevikok nagy szakadása után), 1917 után világméretű dimenziókat ölt. A marxizmus, Lenin által átalakítva és fazonírozva, megszűnik olyan forradalmi tan-nak lenni, amelynek célja megragadni/fölfogni a valóságot, s olyan ideológiai testületté válik, amely az aktivistáktól a cselekvés fe-gyelmét követeli, ami őket egy „közös testü-let tagjaivá” teszi. Így a bolsevizmus valami újat ad hozzá a 19. századi forradalmi mitol-ógiákhoz: a párt mágikus valóságának ábrá-zolásába belefoglalja a hatalmat. Ezért fontos tudatában lennünk a leninizmus politikai és szimbolikus struktúráinak, azoknak a tám-pontoknak, melyek biztosították az ideologi-kus állam (világnézeti állam) sikerét. Mind-egy, hogyan nézzük ezt a történetet, Lenin a politikai radikalizmus új formáját avatta fel a párt eleve elrendelt státusának ünneplésével, az összeesküvés szervezeti formáihoz (a for-radalmi „sejtek”) és a fanatikus betagozás-hoz való megrögzött ragaszkodásával, ami a nyugati, egyénelvű liberális hagyománnyal, másfelől akár a tekintélyelvűség-ellenes, de-mokratikus (liberális) szocializmussal össze-egyeztethetetlen. Žižek javaslata, hogy „tér-jünk vissza Leninhez”, egyszerűen a felelõt-lenség politikájához való visszatérést jelenti, egy olyan politikai szellem föltámasztását, melynek fő öröksége a demokratikus kísérlet korlátozása, semmint kiterjesztése; végül is Lenin volt, aki elfojtotta a közvetlen demok-ráciát, mikor tanácsokat hozott létre, felosz-latta a kezdetleges orosz parlamentet, és a terrort a hatalom megőrzésének kiváltságos eszközévé változtatta. Még egyszer, amikor Hitler megsemmisítette a weimari alkotmá-nyos rendszert, és minden „polgári szabad-ságot” eltörölt, az állandó szükségállapot szindrómájának bolsevik előzményét követ-te, amivel jogossá tette a törvényesség meg-szüntetését és azok eltüntetését, vagy éppen fizikai megsemmisítését, akiket a tökéletes, organikus közösség „objektív” akadályainak lehetett tekinteni.

BRETTTER Zoltán fordítása